

Mondelinge vaardigheden in de NT1-les

Petra Popma en Liesbeth van der Meij

Dit artikel maakt deel uit van de reeks artikelen *Leren in de educatie, Lesgeven, begeleiden en faciliteren*. Deze reeks is bestemd voor iedereen die betrokken is bij de volwasseneneducatie, bijvoorbeeld docenten/begeleiders, beleidsmakers, onderzoekers en vrijwilligers. De verschillende artikelen geven informatie over de relevante thema's binnen de volwasseneneducatie, beschrijven de richting waarin de visie hierop zich ontwikkelt en leveren verhelderende voorbeelden.

Petra Popma

Petra Popma werkt als senioradviseur bij ITTA UvA, kennisinstituut voor taalontwikkeling, als trainer, materiaalontwikkelaar en onderzoeker NT2 en NT1. Werkgebieden zijn de volwasseneneducatie, ISK en inburgering, met als specialisaties basisvaardigheden, alfabetisering, digitale vaardigheden en kwaliteitsmonitoring. Zij verzorgt praktijkgerichte scholing van docenten in de volwasseneneducatie, onder andere met modules van de opleiding tot docent Basisvaardigheden.

Liesbeth van der Meij

Liesbeth van der Meij is als adviseur werkzaam bij ITTA UvA. Ze houdt zich hier bezig met diverse projecten rondom taalontwikkeling en taaldidactiek in het (volwassenen)onderwijs. Ze werkte eerst als docent en anderstaligenspecialist bij verschillende roc's, onder andere met NT1- en NT2-cursisten binnen de afdeling Educatie & Inburgering.

Mondelinge vaardigheden in de NT1-les

NT1-leerders zijn niet direct gefocust op het versterken van hun mondelinge taalvaardigheden. Dat het wel zinvol is om hier tijd en aandacht aan te besteden laten Petra Popma en Liesbeth van der Meij zien in dit artikel. Het levert deelnemers veel op als er expliciet en doelgericht wordt gewerkt aan het uitbreiden van hun mondelinge vaardigheden. Deelnemers kunnen adequater reageren in verschillende situaties en hun zelfvertrouwen groeit.

Mondelinge vaardigheden in de NT1-les

Deelnemers aan een cursus basisvaardigheden hebben vaak een taalvraag op het gebied van schriftelijke vaardigheden: ze willen berichtjes kunnen schrijven, formulieren invullen, voorlezen of een niveaustap maken om een opleiding te kunnen volgen. NT1-leerders melden zich zelden met een leervraag over mondelinge taalvaardigheid. Cursussen voor NT1'ers zijn gewoonlijk ook gericht op ontwikkeling van de basisvaardigheden lezen en schrijven. Uit onderzoek blijkt dat mondelinge vaardigheden (luisteren, spreken, gesprekken voeren) maar weinig aandacht krijgen: in cursussen worden in 17% van de tijd de mondelinge vaardigheden getraind. Alle deelnemers aan een cursus NT1 kunnen zich echter nog ontwikkelen op kennis van context en de woorden die nodig zijn om een gesprek te voeren met een houding die past bij de situatie waarin het gesprek gevoerd wordt, en voldoende mondelinge taalvaardigheid om zich helder uit te drukken.¹ Een studie naar de vaardigheid van laaggeletterden om een verhaal (narratief) te vertellen aan de hand van een serie afbeeldingen toonde aan dat laaggeletterden problemen hebben met (mondelinge) taal- en leesvaardigheden. Ook bleek dat zij zwakker presteren op mondelinge taalvaardigheden dan volwassenen zonder leesproblemen: de opbouw van de mondelinge narratieven van laaggeletterden is minder samenhangend en coherent.²

Het Raamwerk docent basisvaardigheden geeft aan dat voor moedertaalsprekers geldt dat woordenschat en mondelinge vaar-

digheden vooral aandacht verdienen als het gaat om formele contexten, met name op het niveau tussen 1F en 2F.³ Ook op instroomniveau zijn er echter formele situaties in de maatschappij en op de arbeidsmarkt waarin NT1'ers moeten functioneren. Voor NT1-leerders met een anderstalige achtergrond geldt altijd dat woordenschat en mondelinge vaardigheden substantieel aandacht nodig hebben.⁴ We stellen dan ook dat aandacht voor de ontwikkeling van mondelinge taalvaardigheid voor alle deelnemers aan een NT1-cursus zinvol is en dat de oefening gericht mag zijn op het kunnen voeren van gesprekken in formele contexten.

In dit artikel beschrijven we eerst de onderwerpen, situaties en taken voor oefening van gespreksvaardigheid in een cursus NT1. Vervolgens worden voorbeelden geschetst van lessen in gespreksvaardigheid. Tot slot zoomen we in op de competenties van de docent NT1 op het gebied van onderwijs in mondelinge vaardigheden. Wat er in dit artikel over gesprekken geschreven is, is ook van toepassing op monologen (spreekvaardigheid). Luisteren krijgt een plaats als onderdeel van gesprekken voeren. Aangezien er weinig onderzoek is gedaan naar de ontwikkeling van mondelinge taalvaardigheden bij NT1'ers putten we vooral uit ervaringen uit de praktijk van docenten/begeleiders NT1.

Gesprekssituaties en gespreksonderwerpen

NT1'ers geven in de cursus aan dat ze tegen diverse zaken aanlopen bij het voeren van gesprekken, afhankelijk van de situatie en het onderwerp van het gesprek. Situaties die buiten het bekende liggen kunnen om verschillende redenen als 'moeilijk' worden ervaren: doordat de situatie of locatie onbekend is, doordat er afstand wordt ervaren tussen de spreker en degene met wie het gesprek gevoerd wordt of doordat de talige middelen om zich goed uit te drukken tekortschieten. In alle gevallen gaat het om gesprekken in een zakelijke, formele context, zoals het voeren van gesprekken met collega's, een leidinggevende, in een winkel of bij een instantie. In deze formele context is het nodig adequaat en voldoende gevarieerd te kunnen reageren op een gesprekspartner, met passende woorden, uitdrukkingen en zinnen. Ook kennis van de conventies over hoe een gesprek gevoerd wordt en het aanbrengen van voldoende samenhang is van belang.⁵

Een intake is de plaats waar duidelijk wordt welk soort gesprekken interessant en relevant zijn in het dagelijks leven en de eventuele werkomgeving en opleiding van een deelnemer. De start van de les is een natuurlijk moment om te onderzoeken welke specifieke onderwerpen, gesprekken en situaties geschikt zijn om te oefenen. NT1-docent Marjan van den Berg, werkzaam bij een roc, verzorgt jaarlijks een cursus aan medewerkers die in 'het groen' werken. Zij helpt deze medewerkers zich te ontwikkelen op basis van directe behoeften op werkgebied, tijdens hun werk in het plantsoen of op de weg. Marjan begint elke les met een kort gesprek met de groep. Ze vraagt standaard waar de deelnemers de afgelopen week moeite

mee hadden op het werk, wat heel concrete situaties oplevert. Een van de deelnemers, die nogal pittig uit de hoek kan komen, vertelde over een vrouw die op hoge poten naar hem toekwam. Ze was boos omdat ze vond dat de medewerkers te veel lawaai maakten met de bladblazer. De situatie liep uit op ruzie en daarover heeft de vrouw een klacht ingediend bij de gemeente. Marjan grijpt deze situatie ter plekke aan om met de deelnemers te gaan oefenen met gesprekken met 'burgers'. Een ander onderwerp dat in de lessen van Marjan aan bod komt is het jaargesprek; deelnemers gaven aan daar erg tegenop te zien. Wat ze er lastig aan vinden is dat het gezien wordt als iets wat van boven, door 'de leiding', wordt opgelegd. Het aangaan van een gesprek in een formele situatie op een kantoor met iemand die beschouwd wordt als 'de ander' zorgt voor spanning en onzekerheid. Soms speelt het kunnen omgaan met gezag hierbij ook een rol. Niet alleen taal komt dus aan bod; het sociaal-maatschappelijke aspect speelt zeker een rol.

Ook Thirza Zellerer, die aan individuele deelnemers les gaf in een Taalhuis, werkt in de les rond actuele situaties. Zo gaf deelnemer Chantal aan dat ze het lastig vond in gesprek te gaan over een beslissing die voor haar was genomen op haar werk. Ook buiten haar werk ervaart ze onzekerheid, bijvoorbeeld in gesprekken over de taalachterstand van haar kind op school en bij instanties. Het lukt haar niet op een heldere manier duidelijk te maken wat ze vindt en wat ze wil. Ook voelt ze zich miskend, heeft ze het gevoel dat er niet naar haar geluisterd wordt. Khadija, uit dezelfde groep, heeft dezelfde gevoelens, maar in andere situaties. Na een ongeluk op het werk heeft ze pijn in haar been die maar niet overgaat, maar de bedrijfsarts wil dat ze weer meer gaat werken. In eerste instantie wil

ze niets veranderen aan de situatie, want: 'Ze snappen het toch niet. Ze weten niet hoe het werk is.'

Thirza constateert dat Chantal en Khadija geneigd zijn lastige gesprekken uit de weg te gaan en 'laat maar' te denken. Ook merkt ze dat gesprekken niet goed worden afgerond, waardoor ze achterblijven met een gevoel van tekortgedaan zijn. Ze gaan zich daardoor nog minder uitspreken, checken niet meer of er misschien sprake is van een misverstand en nemen een starre houding aan. Bij Khadija valt het Thirza op dat ze elk gesprek op dezelfde manier begint, zonder veel variatie. Haar woordgebruik is beleefd maar ze vraagt altijd hetzelfde. Thirza gaat met Chantal en Khadija werken aan 'je mening geven' en aan de woorden en zinnen die nodig zijn om zich goed en gevarieerd uit te drukken.

In een groep van NT1-docent Tanja Wark heeft een deelnemer moeite met het voeren van een gesprek dat het niveau 'huisje, boompje, beestje' te boven gaat. Tanja: 'John heeft in dagelijkse gesprekken een vlotte babbel, maar zodra een gesprek persoonlijker, serieuzer of zakelijker wordt, wordt hij onzeker en gaat hij grappen maken om dat te verbergen.' Telefoongesprekken voeren met instanties vindt hij bijvoorbeeld lastig, omdat hij niet goed weet hoe zo'n gesprek verloopt en ook omdat hij de ander niet ziet. Tanja gaat aan het werk met voorbereiden op gesprekken en uitbreiding van woordenschat in bredere onderwerpen dan het hier en nu.

Docent Marianne Herckenrath merkte tijdens haar lessen bij een roc op dat sommige deelnemers het lastig vinden kort en duidelijk te vertellen. 'Ze praten soms als een soort werval die niet lijkt te

stoppen en er is weinig samenhang in het verhaal.' Marianne merkte ook dat haar deelnemers moeite hebben met naar elkaar luisteren. Ze vertellen hun eigen verhaal en stellen nauwelijks vragen aan elkaar. Ze greep dit alles aan om te werken aan hoe je inhoudelijke samenhang aanbrengt in gesprekken, zodat de luisteraar de gedachtegang kan volgen. Ook hoe je goede beurtwisseling tot stand brengt in een gesprek nam ze op in haar les.

Niet alleen docenten/begeleiders merken dat de mondelinge vaardigheden soms tekortschieten; ook deelnemers ervaren dat het belangrijk is om in taallessen aandacht te besteden aan het voeren van gesprekken. Addy van Meerten (64) volgt sinds zo'n vijf jaar taallessen bij een roc en benoemt: 'Er zijn best veel gesprekken waar mensen tegenop zien. De huisarts bijvoorbeeld, die gebruikt veel dure woorden, en het UWV en andere overheidsinstanties. Je gaat er vaak al met een hoop zenuwen naartoe en soms schamen mensen zich, bijvoorbeeld als ze schulden hebben. Tijdens zo'n gesprek sla je dan echt dicht. Daar zou je wel speciale lessen "moeilijke gesprekken" voor kunnen ontwikkelen.'

De aanpak in de les

Hieronder laten we zien hoe de docenten/begeleiders lessen maakten rondom de hierboven geschetste situaties. We maken zichtbaar aan welke doelen er in de lessen werd gewerkt, rond welke aandachtspunten en met welke werkvormen. In de lessen komen alle taken aan bod die in de Standaarden en eindtermen verstaan worden beschreven bij Mondelinge taalvaardigheid, gesprekken voeren:

Taak 1: Deelnemen aan discussie en overleg, Taak 2: Informatie uitwisselen en Taak 3: Telefoongesprekken voeren. Of een deelnemer deze taken beheerst wordt afgemeten aan de kenmerken van de taakuitvoering op het niveau van de deelnemers: beurten nemen en bijdragen aan samenhang, afstemming op doel en op gesprekspartner, woordenschat en woordgebruik, vloeiendheid, verstaanbaarheid en grammaticale beheersing. Deze kenmerken helpen de docent/begeleider ook te bepalen waar de aandacht in de les specifiek naar uitgaat en op welk niveau: tekstniveau, zinsniveau en/of woordniveau (zie het kader).

Standaarden en eindtermen volwasseneneducatie⁶

Onder Gesprekken voeren vallen de volgende taken:

1. Deelnemen aan discussie en overleg
2. Informatie uitwisselen
3. Telefoongesprekken voeren

Of en in welke mate een deelnemer deze taken beheerst kan worden afgemeten aan de kenmerken van de taakuitvoering op het niveau van de deelnemers:

- Beurten nemen en bijdragen aan samenhang
- Afstemming op doel
- Afstemming op gesprekspartner(s)
- Woordenschat en woordgebruik
- Vloeiendheid, verstaanbaarheid en grammaticale beheersing

In de lessen kan worden ingestoken op drie niveaus:

- Tekstniveau: samenhangend en inhoudelijk passend te kunnen spreken, gezien het doel, de situatie en de gesprekspartner, met

passende beurtwisseling en vaardigheid in het gaande houden van het gesprek.

- Zinsniveau: passende zinnen gebruiken, gezien de situatie en de gesprekspartner. Aandacht voor vloeiendheid en verstaanbaarheid kunnen hier ook een plaats krijgen, om toe te werken naar voldoende vlotte en heldere spraak, waarbij de invloed van eventueel dialect niet storend is, met intonatie die passend is bij de situatie (beleefd, vriendelijk) en met een houding en mimiek die het gesprokene ondersteunen.
- Woordniveau: passende woorden gebruiken, op een goede manier, met aandacht voor woordenschatuitbreiding.

Taak 1 Deelnemen aan discussie en overleg

Bij de deelnemers in de groep van Marjan is het werken aan mondelinge vaardigheden een belangrijk doel. De communicatie met 'burgers' - mensen die ze tegen komen op straat tijdens hun werk -, maar ook de communicatie onderling loopt geregeld spaak.

Het voorbeeld met het conflict met de vrouw op straat over het lawaai van de bladblazer hoort bij de taak 'Deelnemen aan discussie en overleg', op niveau 1F. Marjan gebruikt deze situatie om te spreken over hoe je kunt reageren in zo'n situatie op een manier die wel adequaat is.

Marjan ziet het als de rol van de docent/begeleider om te zorgen voor bewustwording van hoe gesprekken gaan. Belangrijk vindt zij ook het aanreiken van tools, zoals handige zinnen: 'Dat zorgt voor rust en zekerheid bij de deelnemers.' Ze maakt de deelnemers eerst bewust van welke zinnen passend zijn gezien het doel van

het gesprek en de persoon met wie ze spreken. Ze werkt daarmee aan de kenmerken van de taakuitvoering 'Afstemming op doel' en 'Afstemming op gesprekspartner'. De eindtermen die hierbij een rol spelen zijn: 'Geeft zijn mening en een reactie op de mening van anderen als daarnaar gevraagd wordt en licht deze toe' en 'Geeft informatie over praktische zaken als daarnaar gevraagd wordt'. Ze doet dat door te spelen alsof zij de boze burger is en laat de deelnemers daarop reageren. De groep bespreekt met elkaar wat ze zien, wat er gebeurt en waarom. Zo wordt zichtbaar wie boos reageert, wie wegloopt en wie zich met een grapje uit de situatie redt. Marjan: 'Het was een openbaring voor de groep om te zien en te ervaren dat er diverse manieren zijn om te reageren, en dat de ene manier beter werkt dan de andere.' Vervolgens bespreekt Marjan met de groep wat je allemaal zou kunnen zeggen in deze situatie: welke woorden passend zijn en wat voor soort zin deze medewerker zou kunnen zeggen. Deze zinnen worden vervolgens ingeëoefend om het repertoire aan 'handige zinnen' uit te breiden. De pittige medewerker leerde bijvoorbeeld te zeggen: 'Nu loop ik weg, want anders word ik boos.' Een meer timide medewerker, die de neiging heeft conflicten uit de weg te gaan, leerde uit haar hoofd: 'Ik kan daar niets over zeggen. Als u iets wilt zeggen of vragen, kunt u dit nummer bellen.' Het nummer heeft ze altijd op een briefje in de zak van haar werkjas.

Bij het voorbeeld van de les van Thirza wordt met Chantal en Khadija ook gewerkt aan deze taak, waarbij er ingezoomd wordt op de eindtermen 'Geeft zijn mening en een reactie op de mening van anderen als daarnaar gevraagd wordt en licht deze toe' en 'Geeft informatie over praktische zaken als daarnaar gevraagd wordt'

(niveau 1F). Thirza wil de deelnemers handvatten geven voor hoe ze de gesprekken kunnen voeren en zicht geven op conventies voor die gesprekken. Eerst gaat ze met de deelnemers in gesprek over de situatie waarin het spreken niet naar tevredenheid gaat: hoe ging het gesprek, hoe voelden ze zich, wat maakte dat ze zich onzeker en geïntimideerd voelden? Ze komen daardoor langzaam maar zeker tot het besef dat als ze zelf met een voorstel komen, ze minder afhankelijk zijn van de ander en makkelijker hun doel bereiken.

Vervolgens komen het doel en de opbouw van het gesprek, benodigde zinnen en woorden, de 'toon' die je aanslaat, de rol van de non-verbale houding, het luisteren naar de ander en het spreken vanuit jezelf aan bod. Er wordt geoefend met handige zinnen om aan het woord te komen, zoals: 'Ik wil daar graag op reageren' of: 'Ik ben het daar niet mee eens'. Ze leren vaste combinaties van woorden en automatiseren door veel te herhalen. Ze oefenen ook met zeker overkomen door de zinnen op verschillende manieren uit te spreken en te zien hoe dat overkomt. Zo werken ze aan 'Afstemming op doel', 'Afstemming op gesprekspartner', en 'Woordenschat en woordgebruik'. Om tijd te winnen om na te denken tijdens het gesprek oefenen ze met het herhalen van wat de gesprekspartner heeft gevraagd. Zo komt 'Beurten nemen en bijdragen aan samenhang' aan bod in de les.

Omdat Chantal en Khadija al redelijk gevorderde leerders zijn, besteedt Thirza ook aandacht aan het aanbrengen van structuur op tekstniveau. Ze werken toe naar zodanig spreken dat de luisteraar de gedachtegang kan volgen en dat het verhaal niet alle kanten uitschiet. Aandachtspunt hierbij is de samenhang van de tekst,

waarbij gewerkt wordt aan coherentie en cohesie (zie het kader). In rollenspelen wordt hiermee geoefend tot het goed gaat.

Samenhang, coherentie en cohesie

Bij 'samenhang' worden twee aspecten onderscheiden: coherentie en cohesie. Bij coherentie gaat het om de inhoudelijke samenhang van tekst: kan iemand zodanig spreken dat de luisteraar zijn gedachtegang kan volgen en schiet het verhaal niet alle kanten uit? Op niveau 2F is een spreker in staat een samenhangend verhaal te houden aan de hand van een aantal punten. Op niveau 1F moet de spreker ervoor kunnen zorgen dat zijn gedachtegang begrijpelijk is. De structuur van de tekst hoeft echter nog niet altijd te kloppen. Het aspect cohesie heeft vooral betrekking op de taalmiddelen die worden gebruikt om de samenhang duidelijk te maken, door gebruik te maken van verbindingswoorden (verwijswoorden, voegwoorden) en de juiste zinsbouw.⁷

Taak 2 Informatie uitwisselen

In de les over het jaargesprek in de groep groenmedewerkers van Marjan wordt gewerkt aan de taak 'Informatie uitwisselen in een vraaggesprek op het werk op 1F', om met de medewerkers de stap van Instroom naar 1F te maken. Marjan gaat tijdens deze les eerst met de deelnemers in gesprek over hoe dit gesprek vorig jaar ging, waar ze beter in willen worden en wat ze willen oefenen. Zo maakt ze duidelijk dat het gesprek een ontwikkelgesprek is, en niet een gesprek waarin ze getoetst of afgerekend worden, en wordt kennis van de situatie en van de rol van de ander helder. Dit is bevorderlijk

voor de motivatie het gesprek op een positieve manier in te stappen. Dan wordt er geoefend met het voeren van zo'n gesprek.

Samen met de groep bespreekt ze welke vragen in zo'n gesprek gesteld worden, wat daarop passende antwoorden zijn en hoe je zelf vragen kunt stellen. Marjan heeft daarbij relevante eindtermen in haar hoofd: 'Begrijpt een vraag naar informatie en beantwoordt de vraag op adequate wijze', 'Vraagt informatie en begrijpt het antwoord op die vraag', 'Beoordeelt of de verkregen informatie een antwoord op de vraag is en reageert hierop'. Bij het oefenen met het gesprek gebruikt ze ook weer het rollenspel om de situatie helder te krijgen en om te oefenen met het voeren van het gesprek. Daarbij is er aandacht voor de kenmerken van de taakuitvoering 'Beurten nemen en bijdragen aan de samenhang', 'Afstemming op gesprekspartner' en 'Woordenschat en woordgebruik'. In de groep van Marjan gaat dit eerst in het dialect, over wat je kunt zeggen en hoe. Dan stelt Marjan de vraag: 'Hoe zal dit gesprek in het echt gaan, gaat dat ook in dialect?' Daarop wordt het gesprek ook in het Standaardnederlands geoefend. Starten in het dialect zorgt voor een vertrouwelijke sfeer, waarin iedereen zich veilig voelt om bij te dragen aan het gesprek. Daarna kan de stap worden genomen om het gesprek te voeren 'in de wereld van de ander'.

Taak 3 Telefoongesprekken voeren

John uit de groep van Tanja wil graag oefenen met het voeren van een telefoongesprek. Tijdens een eerdere les had hij een tekst gelezen over vakantie. Hij wil nu samen met zijn vrouw, kinderen en kleinkinderen een vakantie gaan boeken in eigen land. De stap die hij wil gaan maken is telefonisch informatie inwinnen bij een

reisbureau, zijn wensen kenbaar maken en dan een vakantie boeken. Tanja gaat met hem aan het werk met Taak 3: 'Het voeren van telefoongesprekken'. De eindtermen die Tanja in het hoofd heeft zijn: 'Geeft of vraagt telefonisch zakelijke informatie', 'Maakt of verzet telefonisch een afspraak' en 'Wisselt in telefonische gesprekken informatie, meningen en gevoelens uit'. De kenmerken van de taakuitvoering die hier vooral aandacht krijgen zijn: 'Beurten nemen en bijdragen aan samenhang', 'Afstemming op doel' en 'Afstemming op gesprekspartner'.

Het repertoire aan zinnen waarover John beschikt is erg beperkt, daarom bedenken John en Tanja samen wat hij wil bespreken en welke vragen hij kan stellen. Ze schrijven steekwoorden en zinnen op: 'Wensen: vakantie in Nederland, bungalowpark, 10 personen, geschikt voor kleine kinderen, goed weer en slecht weer, maximale budget'. Hierna oefent Tanja het telefoongesprek met John. Daar komen de woorden en zinnen aan bod om zo'n gesprek te voeren én om het gaande te houden, want ook op dat gebied mist John de kennis en vaardigheid om zich uit te drukken. Met een tip als 'Goed luisteren naar de vraag', en handige zinnen als 'Wilt u dat nog een keer zeggen?' komt aan de orde hoe je laat horen dat je luistert, hoe je met je reactie of vraag aansluit op wat de ander heeft verteld en hoe je vragen stelt als je de ander niet begrijpt.

Na het oefenen van het telefoongesprek bespreken ze samen of dit voldoende voorbereiding was en komen eventuele aanvullende steekwoorden of vragen op een spiekbriefje. Dan is het tijd om het reisbureau te bellen. De steekwoorden op het briefje blijken van belang om de beurt te kunnen nemen en te blijven afstemmen

op het doel van het gesprek en de gesprekspartner. De mail met reisvoorstellen die John vervolgens van het reisbureau krijgt wordt gebruikt om de koppeling met lezen te maken. In een volgende les pakt Tanja ook schrijfvaardigheid erbij, door samen een reactie op de mail te gaan schrijven.

Docentcompetenties

In het Raamwerk docent Basisvaardigheden staat de competentie van docenten NT1 op het gebied van mondelinge vaardigheden beschreven als: 'Beheerst de didactiek van onderwijs gericht op ontwikkeling van mondelinge vaardigheden in min of meer formele contexten, passend binnen de leefwereld van de leerder'.⁸ De docenten/begeleiders maken voor hun lessen gebruik van de eindtermen in de Standaarden en eindtermen om functionele taak-taken te selecteren in de leef-, leer- en werkcontext op de niveaus instroom, 1F en 2F waarin NT1-leerders zich begeven.⁹ Deze eindtermen en de beschrijving van de kenmerken van de taakuitvoering geven de docent/begeleider houvast bij het toewerken naar een betere beheersing. In de bijbehorende Handreiking Taal¹⁰ vinden docenten/begeleiders aanvullende instrumenten zoals voorbeeld-situaties en uitgewerkte voorbeelden van taken, met beschrijving van beoordeling op kenmerken van de taakuitvoering.

In het eerste deel van deze bijdrage is beschreven hoe verschillende docenten/begeleiders hun docentcompetenties op het gebied van gespreksvaardigheid inzetten in hun lespraktijk. Competenties die verder nog van belang zijn beschrijven we hieronder: hoe zorg je

bijvoorbeeld voor een veilige sfeer, waarin iedereen durft te spreken, hoe ga je om met de verschillen in de groep, hoe ga je om met dialect, hoe combineer je werken aan mondelinge vaardigheden met ontwikkeling van lezen en schrijven en hoe maak je de koppeling tussen leren binnen en buiten de les?

Veilige sfeer creëren

Alle docenten/begeleiders zijn het erover eens dat het zorgen voor plezierige ervaringen het belangrijkste is. Basisafspraken over hoe er in de groep gesprekken worden gevoerd horen daarbij, zoals elkaar laten uitpraten, niet doorvertellen wat je hebt gehoord en respectvol met elkaar en met ieders mening omgaan. Marjan van den Berg kiest bewust voor groepjes waarin geoefend wordt met mondelinge vaardigheden niet groter dan vijf personen te maken. Zo is het gesprek te managen: iedereen kan aan het woord komen en ook de stillere deelnemers hebben de kans iets te zeggen. De deelnemers die de neiging hebben 'haantje-de-voorst' te zijn worden uitgedaagd om ook anderen de ruimte te geven iets in te brengen. Meerdere personen kunnen van gedachten wisselen en een duo kan oefenen met het voeren van een tweegesprek waarbij de anderen observeren en naar elkaar luisteren. Andere docenten/begeleiders kiezen voor oefening om een-op-een te oefenen. Dat zorgt voor een veilige situatie om bijvoorbeeld de zinnen van een moeilijk gesprek te oefenen of een rollenspel te doen.

Omgaan met verschillen in de groep

NT1-groepen worden gekenmerkt door grote heterogeniteit. Met een aanpak die gericht is op wat elk individu wil en nodig heeft, kom je als docent/begeleider tegemoet aan de individuele leer-

behoefte. Dat betekent echter niet dat elke deelnemer een eigen traject zou moeten volgen. Juist bij de ontwikkeling van mondelinge vaardigheden kan de groep leren door uitwisselen van ervaringen en door samenwerking.¹¹ Het gezamenlijke gesprek aan het begin van de les wordt hiervoor al benut. Marjan van den Berg houdt dit onderdeel bewust kort, aangezien het spreken in een grote groep (vijftien deelnemers) niet gemakkelijk is voor de deelnemers, wat ook kenmerkend is voor hun niveau (Instroom). Het oefenen met gesprekken voeren gebeurt in kleine groepen volgens het circuitmodel, waarbij groepjes in rondes werken met de docent of zelfstandig werken onder begeleiding van een vrijwilliger. De les kan ook benut worden om deelnemers in tweetallen te laten oefenen, om nog eens extra te oefenen en om de stap naar uitvoering 'in het echt' te vergemakkelijken. Andere manieren om te differentiëren binnen de groep zijn bijvoorbeeld meer of minder voorbereiding of taalsteun (spiekbrief) bieden bij het gesprek, gesprekstaken samen laten doen in plaats van alleen en hogere of lagere eisen stellen aan de taakuitvoering, in feedback of beoordeling.

Omgaan met dialect

Voor sprekers op niveau Instroom geven de Standaarden en eindtermen veel aan dat de uitingen soms moeilijk verstaanbaar zijn, bijvoorbeeld door invloed van dialect of andere moedertaal. Op niveau 1F en hoger moeten sprekers van dialect zich ook in Standaardnederlands voldoende uit kunnen drukken. Oefenen in dialect tijdens de les zorgt voor een bekende, vertrouwde en daardoor veilige sfeer, waarna de stap naar spreken in Standaardnederlands kan worden gemaakt. Waar nodig kunnen oefeningen in articulatie en intonatie worden ingezet. Dialectspreken kan ook een gespreksonderwerp

zijn, om zichtbaar te maken in welke situaties je beter geen dialect kunt spreken. Door verschillende gesprekssituaties te bespreken of te beluisteren kan de docent/begeleider duidelijk maken dat de keuze voor dialect afhankelijk is van de persoon met wie je praat en de context van het gesprek.

Werken aan verschillende vaardigheden

Oefening van mondelinge vaardigheden kan goed gekoppeld worden aan ontwikkeling van andere taalvaardigheden. Het voordeel van koppeling van mondelinge vaardigheden aan schriftelijke vaardigheden (bijvoorbeeld eerst praten, dan lezen en schrijven, dan weer praten) is dat deelnemers de lesinhoud beter onthouden als ze die niet alleen schriftelijk maar ook mondeling verwerken, en dat inhouden op een natuurlijke manier herhaald worden. Marianne Herckenrath koppelt gesprekken voeren aan teksten die de deelnemers lezen: ze merkte dat het lezen van teksten deelnemers kan helpen om zich beter uit te drukken: 'Hoe meer informatie en woorden ze tot zich nemen, hoe beter het lukt zich te verwoorden en de juiste woorden te kiezen. Een woordweb maken, of een overzicht met woorden en zinnen kan de NT1'er helpen.'

Marjan van den Berg pakte voor de groenmedewerkers de handleiding van het bedrijf met tips en aanwijzingen voor de communicatie met burgers erbij. Doordat er met de groep eerst uitgebreid over het onderwerp 'gesprekken met burgers' was gesproken, werd het lezen van de tekst gemakkelijker: de inhoud was al bekend en veel woorden waren al langs gekomen. De aanpak 'van mondeling naar schriftelijk' werd door Marjan ook benut naar aanleiding van een klacht uit de groep. De medewerkers waren verontwaardigd: door-

dat er wegafzetmateriaal was afgekeurd maar er geen nieuw voor in de plaats was gekomen, kwamen ze in een onveilige werksituatie terecht. Marjan ging eerst uitgebreid het gesprek aan met de groep: 'Heb je dit gemeld?' De reactie: 'Nee, ze doen toch niets'. Het wij-zij-denken bleek er diep in te zitten. Marjan werkte met de groep vanuit het gesprek over het onderwerp aan het gezamenlijk schrijven van een e-mail naar 'het kantoor'. Het onderwerp rechten en plichten kwam daarmee tussen neus en lippen door ook aan bod.

Doelgericht werken

Duidelijk geformuleerde doelen aan de hand van de Standaarden en eindtermen helpen de docent/begeleider en de deelnemers te kijken naar wat er geleerd wordt en geleerd is; op het niveau van de les, de individuele deelnemer, maar ook op het niveau van de cursus. Zichtbaar maken van leerresultaten, hoe klein ook, is van belang voor de motivatie en het zelfvertrouwen. Marjan zegt hierover: 'Ik benoem altijd expliciet bij de deelnemers wat er beter gaat. Vaak na eerst een grapje te maken over wat er eerder nog niet zo goed ging. Op een hoger niveau kan het zinvol zijn samen met deelnemers te kijken naar onderdelen van gesprekken. Bijvoorbeeld door te vragen hoe het nu echt ging bij het voeren van het jaargesprek en of het lukte om de vragen te stellen die van tevoren waren bedacht. Zo kom je met de deelnemer tot succescriteria, die jij had gekozen als leerdoel.' Ook het beluisteren en bespreken van opnames, zowel zelf opgenomen gesprekken als voorbeeldgesprekken, kunnen hierbij zeer leerzaam zijn.

Oefenen met spreken buiten de les

Het uiteindelijke doel van oefenen met gesprekssituaties in de les is dat deelnemers met voldoende kennis en vaardigheden gesprekken kunnen voeren in de situaties die zich in hun leven voordoen. In gesprek met de deelnemer worden de situaties in de les gehaald. Minstens zo belangrijk is de begeleiding op oefening buiten de les: 'Het leren verloopt in deze cyclus: haal buiten naar binnen en breng binnen naar buiten'.¹²

Een goede voorbereiding in de les is het begin. In de les krijgt de deelnemer kennis van de situatie, de gesprekspartner en de taal die nodig is en oefent ermee tot de woorden en zinnen goed in het hoofd zitten. Een spiekbrief of tipkaart maken zorgt ervoor dat deze ook buiten de les bij de hand zijn. Een gesprek met de deelnemers over wanneer het slim is zo'n hulpmiddel in te zetten kan nuttig zijn; soms bestaat het idee dat het gebruik van een briefje bijvoorbeeld bij een gesprek met de huisarts niet zo slim staat. Voorbereiding op praktisch niveau is ook van belang, zodat bijvoorbeeld reizen of de weg vinden geen probleem gaan vormen. Vervolgens voert de deelnemer de taak uit in de praktijk, en neemt zijn ervaringen weer mee de les in.

Addy van Meerten is tijdens de lessen die zij volgde bij Marianne Herckenrath taalambassadeur geworden om het onderwerp laaggeletterdheid en het onderwerp 'weer naar school gaan' bekend te maken onder de doelgroep NT1. Daarvoor wilde ze oefenen met het vertellen van haar verhaal aan groepen. Zeker bij een spreektaak is een goede voorbereiding mogelijk, dus hebben ze de presentatie stap voor stap samen voorbereid. Door veel te oefenen heeft ze

meer zelfvertrouwen gekregen om haar verhaal te presenteren en is ze zich ook bewuster geworden van het publiek tegen wie ze spreekt. Samen met een andere taalambassadeur maakt Addy vlogs onder de naam 'De Taalmeiden'.¹³ Addy: 'Het vloggen was in het begin best spannend, maar door het vaker te doen, ging het steeds gemakkelijker en kreeg ik meer zelfvertrouwen. Door met veel verschillende mensen te praten heb ik een hoop nieuwe woorden geleerd. En als ik een woord niet begrijp, durf ik nu te vragen wat het betekent.'

Ze heeft ook beter vragen leren stellen. Addy zegt hierover: 'Het is fijn als je gesprekken kunt voorbereiden en oefenen in de les. Ik wen me dat nu ook aan, want ik ben soms ook best onzeker over dat soort gesprekken. En als ik naar de huisarts ga, schrijf ik nu vragen van tevoren op. Anders vergeet je het weer en dan sta je buiten en dan denk je er ineens aan. Vroeger deed ik dat niet.' Voor mensen die zenuwachtig zijn voor moeilijke gesprekken heeft Addy nog een paar tips: 'Als ik zenuwachtig ben, struikel ik soms over mijn woorden. Ik probeer dan rustig te worden, een slokje water te nemen en opnieuw te beginnen. Na afloop van het gesprek bedenk ik wat ik beter had kunnen doen of anders had kunnen zeggen. Dat schrijf ik dan op en daar oefen ik weer mee, bijvoorbeeld tijdens de les. Zo word je steeds zelfverzekerder!'

Uitbreiden van het handelingsrepertoire van de NT1'er

De docenten/begeleiders in dit artikel verdiepten zich in het kader van de Module NT1 van de opleiding Docent Basisvaardigheden.¹⁴

in het onderwerp mondelinge vaardigheden bij NT1'ers en gingen ermee aan het werk in hun eigen lespraktijk (zie ook het volgende kader). Zij hebben in hun lessen gewerkt aan de taken en eindtermen die in de Standaarden en eindtermen staan beschreven bij Mondelinge taalvaardigheid, gesprekken voeren voor niveau 1F en 2F. Ze hebben met de deelnemers geoefend op tekstniveau, zinsniveau en woordniveau, met aandacht voor relevante kenmerken van de taakuitvoering, in een veilige setting. De docenten/begeleiders merkten dat deelnemers zekerder formele en zakelijke gesprekken aan durven gaan en tevredener zijn over het verloop van deze gesprekken. Zelfvertrouwen, motivatie en flexibiliteit worden versterkt. Deelnemers ervoeren hoe ze op een prettigere en succesvollere manier konden communiceren, met oor en oog voor de gesprekspartner en waarbij het gesprek 'lukt'. Deze uitbreiding van het handelingsrepertoire van de NT1'er op gespreksvaardigheid is het doel van oefenen met gesprekken voeren in de NT1-cursus.

Tips voor ontwikkeling van mondelinge taalvaardigheden in de NT1-les

- Bespreek welk soort gesprekken makkelijk en moeilijk zijn voor de deelnemers.
- Kies onderwerpen en doelen aan de hand van leervragen van (individuele) deelnemers bij het voeren van gesprekken in formelere situaties in hun leef-, werk- en leeromgeving.
- Maak gebruik van de Standaarden en eindtermen voor mondelinge vaardigheden voor het selecteren van

- gesprekstaken, eindtermen, kenmerken van de taakuitvoering.
 - Denk aan oefening op tekstniveau, zinsniveau en woordniveau.
 - Gebruik het VUT-model om doelgericht te werken, met vooruitkijken en terugblikken.
 - Bied voorbeelden van gesprekken aan de hand van bestaande of zelf opgenomen video's.
 - Laat deelnemers oefenen met 'handige zinnen', zoals zinnen die je kunt gebruiken om aan het woord te komen of om te reageren op de gesprekspartner.
 - Oefen met het voeren van 'echte gesprekken', in de vorm van rollenspelen.
 - Koppel andere vaardigheden (lezen, schrijven) aan oefening van gespreksvaardigheid.
 - Leer deelnemers werken met een spiekbrieftje met steekwoorden of een tipkaart voor zichzelf.
 - Neem ook eens een spreektaak of gesprek op, om terug te kunnen luisteren.
 - Zorg voor een veilige sfeer in de les, met aandacht voor hoe er in de les met elkaar gecommuniceerd wordt.
 - Maak gebruik van (oefenen in) dialect.
 - Werk met opdrachten voor buiten de les.
-

Met dank aan Marjan van den Berg, Marianne Herckenrath, Addy van Meerten, Tanja Wark en Thirza Zellerer.

Noten

1. J. Kurvers, K. Dalderop en W. Stockmann (2013). *Cursistprofielen Laaggeletterdheid NT1 & NT2*. Universiteit Tilburg/Kaatje Dalderop Onderwijsadvies, ROC Tilburg. In opdracht van het Steunpunt Taal en Rekenen ve. In deze publicatie onderscheiden de auteurs 5 profielen, waarbij wordt aangegeven welke profielen baat hebben bij aandacht voor mondelinge vaardigheden. Te vinden op de Kennisbank van Oefenen.nl onder 'Onderzoek/resultaten'.
1. E. Tullener en E. de Bree (2014). 'Narratieve vaardigheden van Nederlandse laaggeletterde volwassenen'. In: *Stem-, Spraak- en Taalpathologie* Vol. 19, 2014, p. 120-140 (<https://sstp.nl/article/view/10843>). Retrieved, 27-01-2023)
2. I. den Hollander, M. de Hoo, E. Halewijn e.a. (2016). *Raamwerk docent basisvaardigheden, versie 2.0*. In opdracht van het Steunpunt Basisvaardigheden. Te vinden op de Kennisbank van Oefenen.nl onder 'Docenten en vrijwilligers'.
3. In een NT1-cursus kunnen ook deelnemers zitten met een andere moedertaal/voorkeurstaal dan het Nederlands en die hun vaardigheden verder willen ontwikkelen. Voor deelnemers met een mondelinge beheersing van B1 en hoger kunnen NT1-lessen zinvol zijn waarin mondelinge vaardigheden en woordenschat hoog op de agenda staan, en waarin ruimte is de lees- en schrijfvaardigheid op voor hen relevante taken en tekstkenmerken verder te ontwikkelen. Deelnemers van wie de mondelinge beheersing onder B1 is zouden beter af zijn in een cursus Nederlands als tweede taal. Zie noot 1.
4. *Standaarden en eindtermen* ve (2012). CINOP/Steunpunt taal en rekenen ve. Te vinden op de Kennisbank van Oefenen.nl onder 'Overheidsbeleid'.
5. Zie noot 5.
6. Zie noot 2.
7. Zie noot 3, p. 13 (Bouwsteen 12).
8. Zie noot 5.
9. *Handreiking taal*. 's-Hertogenbosch: CINOP. Te vinden op de Kennisbank van Oefenen.nl onder 'Nederlands'.
10. Ella Bohnenn (2021). 'Lesgeven in basisvaardigheden: 10 pijlers'. In: *Leren in de educatie, Lesgeven, begeleiden en faciliteren*. Onder redactie van Ella Bohnenn, Ina den Hollander en Ben Vaske. Den Haag/Amsterdam: Stichting Expertisecentrum Oefenen.nl/Uitgeverij Eenvoudig Communiceren, p. 10-18.
11. Zie noot 11, p. 16.
12. De playlist met alle vlogs van 'De Taalmeiden': <https://www.youtube.com/playlist?list=PLmY-BKT5W7atjo4X4s2D3o4wAQ86QsQgq>.
13. Module NT1, opleidingsmodule NT1 van de opleiding Docent basisvaardigheden, ITTA UvA: <https://www.itta.uva.nl/trainingen/opleidingsmodule-nt1-voor-docenten-volwasseneneducatie-68>. Retrieved, 27-01-2023.

COLOFON

De artikelenserie *Leren in de educatie, Lesgeven, begeleiden en faciliteren* is een initiatief van Ella Bohnenn, Ina den Hollander en Ben Vaske.

Dit artikel is mogelijk gemaakt door een bijdrage van Stichting Expertisecentrum Oefenen.nl.

Coördinatie
Ben Vaske

Begeleiding
Ella Bohnenn

Auteurs
Petra Popma en Liesbeth van der Meij

Eindredactie
Anne-Lies Schrijvers en Ben Vaske

Vormgeving
Mevrouw van Mulken

Te citeren als
Petra Popma en Liesbeth van der Meij (2023). Mondelinge vaardigheden in de NT1-les. Onderdeel van de artikelenserie *Leren in de educatie, Lesgeven, begeleiden en faciliteren*. Onder (eind)redactie van E. Bohnenn, I. den Hollander en B. Vaske. Den Haag: Stichting Expertisecentrum Oefenen.nl, 2023.

Door het downloaden van dit artikel gaat u akkoord met de licentievoorwaarden zoals vermeld in de Disclaimer op www.oefenen.nl.

© 2023 Stichting Expertisecentrum Oefenen.nl/Petra Popma/Liesbeth van der Meij

Stichting Expertisecentrum Oefenen.nl
Koninginnegracht 15
2514 AB DEN HAAG
070 762 2 762
info@oefenen.nl

